

Janusz Borucki

Znaczenie prawa własnego w życiu zakonnym w świetle dokumentów Kościoła po Soborze Watykańskim II

Studia Włocławskie 18, 217-234

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ BORUCKI

ZNACZENIE PRAWA WŁASNEGO W ŻYCIU ZAKONNYM W ŚWIELE DOKUMENTÓW KOŚCIOŁA PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

Z inicjatywy papieża Franciszka w pierwszą niedzielę Adwentu – 30 listopada 2014 r. rozpoczęto w całym Kościele obchody Roku Życia Konsekwrowanego. Rok ten obchodzony pod hasłem: „Ewangelia, pro-roctwo, nadzieja – życie konsekrowane w Kościele dzisiaj” zakończył się 2 lutego 2016 r. Jego obchody wiązały się z 50. rocznicą ogłoszenia przez Sobór Watykański II Dekretu o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*.

W liście apostolskim skierowanym do osób konsekrowanych papież Franciszek wymienił trzy cele Roku Życia Konsekwrowanego: 1) spojrzenie w przeszłość z wdzięcznością; 2) przeżywanie teraźniejszości z zaangażowaniem; 3) przyjęcie przyszłości z nadzieją. Zachęcając instytuty życia konsekrowanego do refleksji nad swoim powołaniem papież wskazał na potrzebę dziękczynienia Bogu za Sobór Watykański II, dzięki któremu „życie konsekrowane przeszło drogę odnowy, która z jej blaskami i cieniami była czasem łaski, naznaczonym obecnością Ducha”¹.

1. Soborowa odnowa życia zakonnego

Na potrzebę odnowy życia zakonnego zwrócił uwagę Sobór Watykański II w Dekrecie o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*². Sobór wydał tylko ogólne zasady

KS. JANUSZ BORUCKI – dr nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, dr hab. nauk teologicznych, wiceoficjał Sądu Kościelnego Diecezji Włockawskiej.

¹ Franciszek, pap., List apostolski do wszystkich osób konsekrowanych z okazji Roku Życia Konsekwrowanego *Świadkowie radości* (21.11.2014), I, n. 1–3.

² Zob. Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 264–275.

tej odnowy życia i dyscypliny zakonów, z zachowaniem ich własnego charakteru. Natomiast przepisy szczegółowe odnoszące się do ich należytego wyjaśnienia i stosowania miały być wydane po Soborze przez kompetentną władzę³.

Dekret *Perfectae caritas* stwierdza, że „skuteczna odnowa i właściwe przystosowanie do współczesności może być dokonane tylko przez współpracę wszystkich członków instytutu. Należy zaś jedynie do kompetentnych władz, zwłaszcza do kapituł generalnych, określenie norm przystosowanej do współczesności odnowy i stworzenie praw, jak również dawanie możliwości przeprowadzenia odpowiedniej i roztropnej próby. Stosownie do przepisów prawa, jeżeli to jest konieczne, muszą one uzyskać zatwierdzenie Stolicy Apostolskiej albo ordynariusza miejsca” (n. 4).

Motu proprio Normy i przepisy wykonawcze do dekretów Soboru Watykańskiego II *Ecclesiae sanctae* Pawła VI z 6 sierpnia 1966 r.⁴ w zakresie norm dotyczących życia zakonnego jest efektem prac specjalnej Komisji Zakonników wspieranych przez Kongregację Zakonników oraz dopiero co utworzone Unie Przełożonych Generalnych Zakonów Żeńskich i Zakonów Męskich – jest zbiorem norm i przepisów wykonawczych do dekretów soborowych: *Christus Dominus*, *Presbyterorum ordinis*, *Perfectae caritatis*, *Ad gentes divinitus*. Warto pamiętać, że motu proprio *Ecclesiae sanctae* odegrało wielką rolę we wprowadzeniu w życie nauki soborowej i było praktycznym przewodnikiem dla instytutów zakonnych w zainicjowanym, i ogólnie zarysowanym przez *Perfectae caritatis*, procesie przystosowanej odnowy życia zakonnego. Jednym z ważniejszych poleceń motu proprio był nakaz zwoływania „w przeciągu dwóch albo najwyżej trzech lat” specjalnej kapituły generalnej w celu rewizji konstytucji. Dokument ten jest obecnie rzadko cytowany, gdyż część norm w nim zawartych została zrealizowana, inne zaś znalazły się bądź to w nowym Kodeksie prawa kanonicznego, bądź to we własnym ustawodawstwie zakonnym. Jednak w latach 1966–1975 jego rola była decydująca⁵.

Motu proprio *Ecclesiae sanctae* zalecało dokonanie rewizji własnego ustawodawstwa zakonnego. Ogólne ustawy każdego instytutu zakonnego

³ Tamże, s. 265.

⁴ Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*, Poznań – Warszawa 1974, s. 216–225.

⁵ *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła od Vaticanum II do „Ripartire da Cisto”*, oprac. B. Hylla, wyd. 2, Kraków 2003, s. 57.

zawierają takie elementy: 1) zasady ewangeliczne i teologiczne o życiu zakonnym i jego zespoleniu z Kościołem oraz odpowiednie i pewne słowa, w których uznaje się i zachowuje ducha i właściwe zamiary założycieli, a także zdrowe tradycje, co w sumie stanowi dziedzictwo każdego instytutu zakonnego; 2) przepisy prawne potrzebne do określenia charakteru, celów i środków instytutu.

Motu proprio postulowało, że konieczne jest zjednoczenie obydwu czynników, mianowicie duchownego i prawnego, by zasadnicze kodeksy instytutów posiadały trwałą podstawę i by przepajał je prawdziwy duch i życiowy przepis; wystrzegać się zatem należało, aby nie sporządzić tekstu albo tylko prawniczego, albo jedynie w formie zachęty. Przy rewizji prawa z podstawowego kodeksu instytutu należało wykluczyć rzeczy przestarzałe lub ulegające zmianom, zależnie od zwyczajów epoki, albo odpowiednie tylko dla warunków miejscowych. Te zaś przepisy, które odpowiadają obecnej epoce, warunkom fizycznym, psychicznym zakonników oraz szczegółowym okolicznościom, należało zmieścić w kodeksach dodatkowych, zwanych „dyrektorium”, podręcznikami lub innym mianem⁶.

Dwanaście lat później Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich oraz Kongregacja Biskupów wydały Wytyczne dla wzajemnych stosunków między biskupami i zakonnikami w Kościele *Mutuae relationes* (14 V 1978)⁷. W pracy nad tym dokumentem – za którym stoją oficjalnie dwie kongregacje – zaangażowane były liczne instytucje, takie jak: konferencje biskupów, krajowe konferencje zakonne, międzynarodowe unie przełożonych generalnych, a także Kongregacja dla Kościołów Wschodnich oraz Kongregacja dla Ewangelizacji Narodów. W przygotowaniu tego dokumentu, które trwało trzy lata, analizowano sytuację Kościoła z dwóch punktów widzenia: z jednej strony jawiła się przed oczyma wciąż poszerzająca się przestrzeń duszpasterska Kościoła lokalnego, a z drugiej stali zakonnicy zatroskani o zachowanie swojej tożsamości. W tej rzeczywistości postawiono sobie za cel, aby zlikwidować napięcia między przeciwnymi stanowiskami i wypracować

⁶ Paweł VI, Motu proprio *Ecclesiae sanctae*. Normy i przepisy wykonawcze do dekretu Soboru Watykańskiego II *Perfectae caritatis*, n. 12–14.

⁷ Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, Kongregacja Biskupów, Wytyczne dla wzajemnych stosunków między biskupami i zakonnikami w Kościele *Mutuae relationes* (14 V 1978), w: Jan Paweł II, *O życiu zakonnym. Przemówienia. Listy apostolskie. Instrukcje*, Poznań – Warszawa 1984, s. 333–373.

najlepszy *modus vivendi* – i to nie tylko na poziomie ogólnych zasad, lecz przede wszystkim norm praktycznych w duchu Soboru Watykańskiego II. Dokument składa się z dwóch części. W pierwszej zostały zawarte niektóre elementy doktrynalne, w drugiej dyrektywy i normy w dziedzinie formacji, działania i koordynacji. W swej refleksji teologicznej *Mutuae relationes* pogłębia naukę soborową, ukazując wymiar eklezjalny i charyzmatyczny życia zakonnego⁸.

Wytyczne *Mutuae relationes* wskazują na istniejący w instytutach zakonnych wewnętrzny porządek z własnym zakresem kompetencji. Należy doń pewnego rodzaju autonomia, która jednak nie może nigdy dojść aż do niezależności w Kościele. Właściwy zaś stopień autonomii, jak i zakres jej uprawnień ustalają: prawo powszechne i reguły czy konstytucje każdego instytutu⁹. Wytyczne przypominały również dyspozycje motu proprio *Ecclesiae sanctae* zobowiązujące wszystkich zakonników do przestrzegania prawa, dekretów i zarządzeń wydanych przez ordynariuszy miejscowych lub konferencję biskupów odnośnie do różnych dzieł w tym, co dotyczy apostołstwa, działalności duszpasterskiej i społecznej, nakazanej albo zalecanej przez ordynariusza miejscowego¹⁰.

Dekret Soboru Watykańskiego II *Perfectae caritatis* zwrócił uwagę na potrzebę odnowy życia zakonnego przystosowując je do wymagań współczesności. Posoborowe dokumenty Kościoła wskazują zakres odnowy prawa zakonnego, jednocześnie podkreślają potrzebę zgodności prawa instytutów zakonnych z prawem powszechnym oraz z prawem Kościołów partykularnych, na terenie których zakonnicy pełnią posługę.

2. Prawo własne w Kodeksie prawa kanonicznego

Nowy Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. w pełni zgadza się z naturą Kościoła, jaką przedstawia nauka Soboru Watykańskiego II brana w całości, za szczególnym uwzględnieniem jego doktryny eklezjologicznej. Nowa kodyfikacja może być pojmowana jako „wielki pas transmisyjny przenoszący na język kanonistyki soborową eklezjologię”¹¹.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. składa się z siedmiu ksiąg. Normy dotyczące życia konsekrowanego zostały umieszczone w księdze

⁸ *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła...*, dz. cyt., s. 157.

⁹ Zob. Instrukcja *Mutuae relationes*, n. 13C.

¹⁰ Zob. tamże, n. 53.

¹¹ Por. Jan Paweł II, Konstytucja apostolska *Sacrae disciplinae leges*, w: KPK, s. 6–17.

drugiej, w części trzeciej zatytułowanej: *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego* (kan. 573–746). W tych kanonach prawodawca kościelny chce:

- a) ukazać tę formę życia jako dar Boży dla Kościoła, jako konstytutywny składnik wspólnoty powołań i posług;
- b) zachować specyfikę poszczególnych instytutów, wyrażającą się w różnorodności charyzmatów i misji;
- c) zapewnić poszczególnym instytutom – w ramach prawa ogólnego – „słuszną autonomię życia”, czego wyrazem są między innymi częste odwołania do prawa partykularnego;
- d) docenić każdą formę życia konsekrowanego, zagwarantować równouprawnienie pomiędzy instytutami męskimi i żeńskimi oraz promować braterstwo pomiędzy członkami tego samego instytutu.

W kodeksie z 1983 r. dokonano nowego uporządkowania różnych form życia konsekrowanego. Zarzucono stary podział na zakony i zgromadzenia zakonne, a wprowadzono dwie wielkie grupy: instytuty życia konsekrowanego oraz stowarzyszenia życia apostołskiego. W ramach tej pierwszej grupy istnieją instytuty zakonne i instytuty świeckie¹².

Prawodawca w kan. 598 § 1 stanowi: „Każdy instytut, mając na uwadze własny charakter i cele, powinien określić w swoich konstytucjach sposób realizowania rad ewangelicznych czystości, ubóstwa i posłuszeństwa, zgodnie z własnym sposobem życia”. Rady ewangeliczne stanowią istotną, integralną część prawa instytutów życia konsekrowanego. Jak naucza Sobór Watykański II w konstytucji *Lumen gentium*, są one darem Bożym, który Kościół otrzymał od Chrystusa i z Jego łaski ustawicznie zachowuje¹³. Oto dlaczego – jak podkreśla się nieco dalej w tej samej konstytucji – w ukazywaniu świętości Kościoła obiektywne pierwszeństwo należy przyznać życiu konsekrowanemu, jako że odzwierciedla ono sposób życia samego Chrystusa. W nim bowiem najobficiej objawiają się ewangeliczne dobra i najpełniej urzeczywistnia się cel Kościoła, czyli uświęcenie ludzi¹⁴. Jeśli zaś chodzi o konkretne sposoby i formy realizacji rad ewangelicznych: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa, powinno je określać prawo własne na podstawie i w duchu wierności misji instytutu. Wierność misji ma się urzeczywistniać i rozwijać w autentycznej

¹² *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła...*, dz. cyt., s. 245–246.

¹³ Zob. KK, n. 43.

¹⁴ Zob. tamże, n. 44; Jan Paweł II, Adhortacja apostołska *Vita consecrata*, 1996, n. 32.

tradycji instytutu, zgodnie z jego regułą, konstytucjami i statutami¹⁵. Wszyscy członkowie – w myśl § 2 kanonu – powinni nie tylko wiernie i całkowicie zachowywać rady ewangeliczne, lecz także kształtować swoje życie i dążyć do doskonałości w stanie, który obrali za własny, zgodnie z prawem instytutu.

Wszystkie trzy paragrafy kan. 607 stanowią opisową definicję życia zakonnego, która łączy elementy teologiczne z prawnymi. W § 2 i 3 kanonu prawodawca określa istotne elementy konstytutywne życia zakonnego. Jednym z istotnych, będących niejako duszą instytutów zakonnych, są składane – zgodnie z prawem własnym – przez ich członków śluby publiczne wieczyste lub czasowe – odnawiane. Są one składane na ręce kompetentnych przełożonych, którzy przyjmują je w imieniu Kościoła¹⁶. W obecnym kodeksie prawodawca nie czyni wzmianki na temat ślubów zakonnych uroczystych, jak to normował Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku.

Aktualnie prawodawca pozostawia sprawę ślubów prawu własnemu instytutów. Życia braterskiego we wspólnocie (*vita fraterna in communi*) nie można utożsamiać z życiem braterskim. Termin „życie braterskie” (*vita fraterna*) występuje w części ogólnej kodeksu, traktującej o wszystkich formach instytutów życia konsekrowanego (kan. 573–606), w tym także – przynajmniej w odniesieniu do niektórych problemów – o stowarzyszeniach życia apostołskiego. Życie braterskie – jako instytucja ogólna – odnosi się do wszystkich form życia konsekrowanego, w tym także instytutów świeckich, których członkowie nie są zobowiązani do prowadzenia życia braterskiego we wspólnocie w znaczeniu kanonicznym¹⁷.

Życie zakonne jest wspólnotą, której charakter określa się jako „życie braterskie we wspólnocie”. Tego rodzaju wspólnota, aby mogła zaistnieć i realizować określone zadania i cele, musi dysponować odpowiednimi środkami: przede wszystkim musi posiadać dom ustanowiony zgodnie z wymogami prawa. W kan. 608–616 prawodawca wyznacza zasadnicze ramy dla zaistnienia domu zakonnego. Określa najpierw warunki założenia konkretnego domu, jego istotne elementy, które konstytuują dom zakony, wreszcie normuje sprawę zniesienia domu.

¹⁵ *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 2/2, red. nauk. J. Krukowski, Poznań 2006, s. 31–32.

¹⁶ Ślub jest publiczny, gdy go przyjmuje w imieniu Kościoła uprawniony do tego przełożony, w innych przypadkach jest prywatny – kan. 1192 §1 KPK.

¹⁷ Zob. J. Kałowski, *Życie braterskie we wspólnocie*, Warszawa 1999, s. 174–177.

Norma kan. 608 wymaga, by społeczność zamieszkiwała w domu prawnie ustanowionym. Dom prawnie ustanowiony podlega kierownictwu kompetentnego przełożonego, który zostaje ustanowiony zgodnie z przepisami prawa. Nadto w każdym domu powinno być oratorium, w którym sprawuje się i przechowuje Eucharystię, która ma stanowić centrum życia wspólnoty. Akt założenia (erekcja) domu zakonnego ma charakter formalnego aktu konstytutywnego i należy do kompetencji właściwego przełożonego zgodnie z przepisami konstytucji instytutu. Zanim jednak właściwy przełożony (generalny lub prowincjalny) wyda dekret ustanawiający nowy dom zakonny, powinien uprzednio uzyskać pisemną zgodę biskupa diecezjalnego (kan. 609 § 1). Z brzmienia kanonu wynika, że zgodę na ustanowienie domu może wydać jedynie biskup diecezjalny, czyli że wyklucza się w tym przypadku innych ordynariuszy miejsca¹⁸.

Władza w instytutach nie ma tylko charakteru czysto instytucjonalnego, lecz zawiera także elementy duchowe oraz wspólnotowe. Sprawowanie tej władzy w skali całego instytutu oraz na wszystkich szczeblach zarządzania instytutem dokonuje się w wymiarze zarówno indywidualnym, jak i kolegialnym, zgodnie z prawem powszechnym i własnym instytutu. Do istotnych zadań zarządu w instytutach należy organizacja struktur życia wspólnotowego, ochrona wierności misji instytutu. Regulacje spraw szczegółowych prawodawca powszechny pozostawia kompetencji odpowiednich władz instytutu¹⁹.

Do ważnych zadań władzy zakonnej należy nadawanie urzędów. Prawodawca kodeksowy stanowi, że przełożeni w nadawaniu urzędów, członkowie w dokonywaniu wyborów powinni zachowywać przepisy prawa powszechnego oraz własnego prawa, a także powstrzymywać się od jakichkolwiek nadużyć oraz względów osobistych (kan. 626). Norma kanonu ma charakter dyscyplinarny. Prawodawca przypomina, że zarówno w przypadku nominacji, jak i wyborów, należy kierować się przepisami prawa powszechnego oraz prawa własnego (konstytucje i inne normy uzupełniające). Podejmując akty o tak doniosłym znaczeniu, przełożeni, do których należy prawo nadawania urzędów: czy to w formie nominacji, czy też przez zatwierdzanie elekta, a także wyborcy, powinni mieć zawsze przed oczyma autorytet Boga i kierować

¹⁸ *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego...*, dz. cyt., s. 42–43.

¹⁹ Tamże, s. 49.

się jedynie dobrem zgromadzenia. Wymaganie, aby jedni jak i drudzy powstrzymywali się od jakichkolwiek nadużyć i względu na osoby, ma prowadzić do nominacji czy wyborów tylko tych, którzy są godni i odpowiedni na dany urząd.

Norma kan. 628 § 1 nakłada na przełożonych instytutów obowiązek odbywania kanoniczej wizytacji domów i członków im powierzonych. Przedmiotem wizytacji jest życie i dyscyplina członków poszczególnych domów. Forma i sposób przeprowadzenia wizytacji powinny być regulowane prawem własnym instytutu. W myśl § 2 prawo i obowiązek kanoniczej wizytacji spoczywa również na biskupie diecezjalnym, ale tylko w odniesieniu do: domów *sui iuris*; poszczególnych domów instytutów na prawie diecezjalnym, znajdujących się na jego terytorium. Przedmiotem wizytacji biskupiej są również sprawy z zakresu dyscypliny zakonnej. Nie podlegają natomiast wizytacji biskupa, w zakresie dyscypliny wewnętrznej, domy instytutów zakonnych na prawie papieskim i stowarzyszeń życia apostolskiego na prawie papieskim. Ostatnia dyspozycja, zawarta w § 3, ma charakter moralnego zobowiązania członków instytutu. Powinni oni z zaufaniem odnosić się do wizytatora i odpowiadać zgodnie z prawdą na postawione pytania. Prawodawca kodeksowy zabronił ingerowania komukolwiek i w jakikolwiek sposób w przebieg wizytacji, gdyż mogłoby to udaremnić jej skuteczność²⁰.

W strukturze władzy instytutów zakonnych, oprócz przełożonych w wymiarze indywidualnym, istnieją określone prawem powszechnym i własnym instytutów kolegialne organy władzy. Przyjmują one różne nazwy: kapituł, konwentów itp.; kodeks jednak określa je wspólnym dla wszystkich mianem kapituł. Najważniejszym organem instytutu z władzą kolegialną jest kapituła generalna, która zgodnie z normami konstytucji ma reprezentować cały instytut. W zamyśle prawodawcy powinna ona być znakiem jedności w miłości instytutu i wyrażać wspólną troskę wszystkich jego członków o dobro całej społeczności²¹.

Prawodawca kodeksowy w kan. 631 § 1 wylicza główne zadania kapituły generalnej: strzec dziedzictwa instytutu, określonego w kan. 578²²,

²⁰ Tamże, s. 59.

²¹ Tamże, s. 62–63.

²² „Wszyscy powinni wiernie zachowywać myśli i zamierzenia założycieli, zatwierdzone przez kompetentną władzę kościelną, dotyczące natury, celu, ducha i charakteru instytutu, jak również zdrowych jego tradycji, co stanowi dziedzictwo tegoż instytutu”. Kan. 578 KPK.

które decydują o jego tożsamości; popierać zgodną z dziedzictwem przystosowaną odnowę, jednak zakres tej odnowy nie może powodować utraty misji instytutu, lecz być nowym odczytywaniem ducha czasu i potrzeb instytutu; dokonywać wyboru najwyższego przełożonego z postanowieniem prawa powszechnego i konstytucji instytutu; załatwiać ważniejsze sprawy dotyczące całego instytutu, a przekraczające kompetencje niższych organów władzy; wydawać normy, których wszyscy powinni przestrzegać. Nadto postanowienia kapituły powinny wyznaczyć kierunek działania całego instytutu i wpływać na duchową i apostołską żywotność instytutu. Następnie w § 2 tegoż kanonu prawodawca postanawia, że konstytucje instytutu powinny określić skład personalny kapituły oraz zakres jej kompetencji. Dąży się aktualnie do ograniczenia liczby członków kapituły wchodzących do niej z mocy samego prawa, zwłaszcza gdyby ten udział był traktowany jako przywilej. Zgodnie z przejętą praktyką liczba członków wchodzących do kapituły z mocy prawa nie może być większa od liczby delegatów wyłonionych w wyborach.

W hierarchicznym porządku kolegialnych organów władzy zakonnej oprócz kapituły generalnej, której ustanowienie nakazuje prawo powszechne, mogą – w myśl kan. 632 – być ustanowione zgodnie z prawem własnym instytutu inne organy kolegialne (kapituły prowincjalne, wiceprowincjalne, domowe). Prawu własnemu instytutów pozostawia się także określenie ich kompetencji, to jest: ich natury, zakresu władzy, składu osobowego, czasu zwoływania zebrań kapituły, sposobu odbywania zebrań i załatwiania spraw. W prawie własnym należy także określić rodzaje innych zebrań (komisje, sekretariaty, spotkania przełożonych itp.) oraz tryb ich odbywania i załatwiania powierzonych im spraw. W kan. 633 § 1 prawodawca zwraca się do wszystkich organów uczestnictwa i konsultacji instytutów, by w duchu odpowiedzialności wiernie wypełniały powierzone im zadania. Przypomina przy tym, że wierne wypełnianie zadań jest możliwe przede wszystkim dzięki zachowaniu przepisów prawa powszechnego i własnego. Dlatego też kapituły i rady mają wiernie wypełniać zlecone im zadania, aby w ten sposób dać wyraz troski o dobro całej społeczności instytutu. Chodzi wszak o dobro zarówno całego instytutu, jak i poszczególnych jego członków²³.

W pięciu kanonach (kan. 654–658) prawodawca omawia istotę i naturę profesji zakonnej instytutów życia konsekrowanego, określając

²³ *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego...*, dz. cyt., s. 63–65.

w sposób ramowy główne elementy teologiczne i prawne, czas trwania profesji czasowej, konieczne warunki wymagane do jej ważności, zasady ponowienia profesji czasowej, jej przedłużenia i antycypowania oraz warunki, jakie stawia się do ważności profesji wieczystej. Prawodawca obok uregulowań zawartych w prawie powszechnym pozostawia miejsce na uregulowania w prawie własnym instytutu. Prawodawca nie definiuje profesji zakonnej, lecz określa jej istotne elementy: zobowiązanie ślubem publicznym do zachowania trzech rad ewangelicznych. Na mocy złożonych ślubów profes staje się członkiem określonego instytutu i tym samym nabywa prawa i obowiązki zawarte w prawie powszechnym i własnym instytutu²⁴.

Prawodawca kodeksowy postanawia, że profesja czasowa czyni ślubującego w pełni uczestnikiem konsekracji właściwej stanowi zakonnemu, chociaż zachowuje charakter próbny. Okres tej profesji ma przygotować w pełni do aktu profesji wieczystej. Nie powinna ona być krótsza niż trzy lata i nie dłuższa niż sześć lat²⁵. Jedyne w szczególnych przypadkach prawodawca zezwala na przedłużenie profesji czasowej do dziewięciu lat²⁶. Prawodawca pozostawia poszczególnym zgromadzeniom uregulowanie długości profesji czasowej w prawie własnym. Ponadto w niektórych instytutach przewiduje się, zgodnie z prawem własnym, odnawianie ślubów czasowych, bez składania ślubów wieczystych, z tym że odnawiane śluby czasowe nabierają wówczas charakteru zobowiązań na wzór profesji wieczystej – definitywnej.

W kan. 656 prawodawca wylicza pięć warunków, które mają charakter bezwzględnych wymogów do ważnego złożenia profesji czasowej. Jedne odnoszą się wprost do osoby kandydata, inne do kompetencji przełożonych dopuszczających i przyjmujących profesję czasową. Wymóg ukończenia osiemnastu lat (minimum do ważności profesji) ma ścisły związek z wymogiem określonego wieku (siedemnastu lat) do ważnego przyjęcia do nowicjatu. Prawo własne może podwyższyć granicę wieku, i to do ważności aktu profesji. Akt profesji musi być wyraźny: przede wszystkim wyrażony zewnętrznie słowami, na piśmie lub równoważnymi znakami. Szczegółowe w tym zakresie przepisy powinny się znaleźć w prawie własnym, które zwykle zawiera formułę ślubów wraz

²⁴ Kan. 654 KPK.

²⁵ Kan. 655 KPK.

²⁶ Kan. 657 § 2 KPK.

z odpowiednim obrzędem. Wymóg przyjęcia profesji przez właściwego, czyli kompetentnego, przełożonego, dopuszcza przejęcie profesji przez niższego przełożonego, byleby prawo własne wyraźnie wskazywało na te osoby, które byłyby uprawnione do tego, by przyjmować wymienione śluby w imieniu Kościoła i instytutu. Uprawnienia te przełożeni mogą delegować innym członkom instytutu²⁷.

Po upływie ślubów czasowych prawodawca przewiduje – w zależności od okoliczności – różnego rodzaju rozwiązania:

- a) Jeśli profes ślubów czasowych został uznany przez kompetentnego przełożonego za zdatnego do kontynuowania życia w instytucie i jeśli sam o to prosi, powinien być dopuszczony do ponowienia profesji lub do złożenia ślubów wieczystych. Jeśli nie zamierza składać ślubów wieczystych i nie prosi o ponowienie ślubów czasowych, powinien opuścić instytut.
- b) W szczególnych przypadkach, co powinno regulować prawo własne, kompetentny przełożony, wskutek określonych motywów, może przedłużyć okres profesji czasowej. Nie może on jednak trwać dłużej niż dziewięć lat.
- c) Dla słusznych racji profesja może być antycypowana, jednak nie dłużej niż trzy miesiące.

Ponadto prawodawca stawia jeszcze dwa wymagania odnoszące się do profesji wieczystej. Tymi wymaganiami są: wiek kandydata (ukończony 21 rok życia) oraz uprzednia profesja czasowa, która nie może trwać krócej niż trzy lata²⁸.

Klauzura należy do najstarszych instytucji prawa zakonnego i nadal zachowuje swoją aktualność. Rozróżnia się klauzurę w znaczeniu materialnym, czyli wydzieloną część domu zakonnego, której nie wolno opuszczać bez zgody przełożonego i do której wejście osobom nie należącym do określonej wspólnoty instytutu, bez uprzedniego zezwolenia, jest zabronione, oraz klauzurę w znaczeniu formalnym, to jest ogół przepisów odnoszących się do jej przestrzegania²⁹. W kan. 667 § 1 prawodawca podaje ogólną zasadę dotyczącą wszystkich instytutów życia konsekrowanego. W myśl tej zasady każdy dom instytutu powinien mieć wydzieloną część przeznaczoną wyłącznie dla zakonników,

²⁷ *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego...*, dz. cyt., s. 88–90.

²⁸ Kan. 657–658 KPK.

²⁹ *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego...*, dz. cyt., s. 101.

co pozostawia się do określenia prawa własnemu, przy uwzględnieniu charakteru i misji instytutu. Natomiast w kan. 667 § 2 prawodawca nakazuje zachować w klasztorach kontemplacyjnych klauzurę w charakterze ściślejszym.

Jakkolwiek ubiór nie należy do istotnych elementów życia zakonnego, to jednak od najdawniejszych czasów przyjął się zwyczaj noszenia przez osoby konsekrowane specjalnego stroju. Nowy Kodeks prawa kanoniczego stanowi: „Zakonnicy powinni nosić strój instytutu, wykonany zgodnie z przepisami własnego prawa, na znak swojej konsekracji i świadectwa ubóstwa” (kan. 669 § 1).

W kan. 694–704 zostały zawarte przepisy dotyczące wykroczeń i przestępstw, które mogą pociągnąć za sobą wydalenie członka z instytutu. Prawodawca wprowadził jednak, w zależności od rodzaju i ciężkości przestępstwa, różny sposób i formę wymierzania określonej kary. I tak w przypadku przestępstw określonych w kan. 694 § 1³⁰, w opinii prawodawcy najcięższych ze względu na dobro wspólnoty kościelnej, następuje wydalenie zakonnika *ipso facto*. Z kolei kan. 695 wylicza przestępstwa, za które z reguły przewiduje się obligatoryjne wydalenie³¹. Natomiast norma kan. 696 stanowi swego rodzaju dopełnienie normy poprzedniego kanonu; poszerza listę przestępstw, za które zakonnik może być wydany z instytutu w drodze przeprowadzonego procesu. Wymienione w normie przestępstwa nie wyczerpują wszelkich możliwych przypadków o charakterze przestępczym. Inne ewentualne przyczyny, mogące stanowić podstawę do wydalenia, pozostawia się do określenia prawa własnemu.

Normy kodeksowe dotyczące życia zakonnego wielokrotnie odnoszą się do prawa własnego instytutów życia konsekrowanego. Prawodawca kodeksowy stanowi, że każdy instytut powinien określić w swoich konstytucjach sposób realizacji rad ewangelicznych czystości, ubóstwa i posłuszeństwa, zgodnie z własnym sposobem życia. Prawo własne powinno

³⁰ „*Ipsa facto* jest wydany z instytutu członek, który: 1) notorycznie odstąpił od wiary katolickiej; 2) zawarł małżeństwo lub usiłował je zawrzeć, nawet tylko cywilne”.

³¹ Chodzi o następujące przestępstwa: zabójstwo, porwanie, przetrzymywanie, okaleczenie, poważne zranienie (kan. 1397); spowodowanie przerwania ciąży (kan. 1398); konkubinaty, czyny zewnętrzne przeciwko szóstemu przykazaniu i zgorszenie, jakie z tego powodu powstaje dla innych (kan. 1395 § 1); inne wykroczenia przeciwko szóstemu przykazaniu z użyciem siły i groźby albo w sposób publiczny z osobą poniżej szesnastego roku życia /18 maja 2001 roku Kongregacja ds. Nauki Wiary, podwyższyła wiek niepełnoletniej ofiary przestępstwa do ukończonych 18 lat (kan. 1395 § 2).

również regulować zasady odbywania kapituły generalnej, erygowania nowych domów, wizytowania domów już istniejących, nadawania urzędów, przyjmowania do nowicjatu i formacji.

3. Prawo własne w dokumentach pokodeksowych

Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich – z chwilą wejścia w życie nowego Kodeksu prawa kanonicznego i zatwierdzenia poprawianych konstytucji wszystkich instytutów – chciała, na zakończenie okresu eksperymentów, sformułować przejrzysty katalog nauki Kościoła odnoszącej się do życia zakonnego. Prosili o to zresztą i przełożeni, i biskupi, i kapituły; prosił też sam papież. Na dodatek dały już znać o sobie – na skutek przemian społecznych i głębokich zmian w życiu zakonnym – pewne oznaki kryzysu: spadek liczby powołań, wzrost średniej wieku, obniżenie się liczby członków, pluralizm stylów życia i dzieł, niepewność własnej tożsamości. Mając to wszystko na uwadze, Kongregacja wydała 31 maja 1983 r. Instrukcję o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej *The renewal of religious life*³². Instrukcja ta to dość obszerny dokument, składający się z trzech części, z których ostatnia zawiera syntezę najważniejszych przepisów kościelnych. Pod względem treści jest ona bardziej opisem różnych elementów życia konsekrowanego niż szczegółową syntezą. Instrukcja ta, poprzedzona listem papieża Jana Pawła II do biskupów Stanów Zjednoczonych, ukazała się w języku angielskim³³.

Kongregacja w normach zamieszczonych w instrukcji wielokrotnie odwołuje się do prawa własnego instytutów:

1) Każdy ze ślubów zakonnych posiada swój specyficzny przedmiot: są one trzema formami zaangażowania w dziedzinie posiadania, uczuć, niezależności. Każdy z nich kładzie nacisk na odniesienie do Jezusa. Cechą wyróżniającą instytut zakonny jest sposób, w jaki te przeżyte przez Chrystusa wartości są w nim konkretnie wyrażane. Dlatego treść ślubów musi być jasno i niedwuznacznie sformułowana w konstytucjach każdego instytutu (n. 15–16).

2) Wspólnota lokalna, która powinna być pierwszym środowiskiem życia zakonnego, musi być zorganizowana w sposób, który jasno ukazuje

³² Tekst polski: OsRomPol, 4(1983), nr 7–8, s. 15–19.

³³ *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła...*, dz. cyt., s. 289.

wartości religijne. Jej ośrodkiem jest Eucharystia, w której członkowie wspólnie uczestniczą, na ile jest to możliwe, codziennie w kaplicy, gdzie jest przechowywany Najświętszy Sakrament. Do życia zakonnego należy także częste korzystanie z sakramentu pojednania. Ponadto, zgodnie z własnym prawem instytutu, przewiduje się czas na modlitwę osobistą i czytanie duchowe. Ustala się sposoby pogłębiania szczególnych form pobożności, właściwe dla danego instytutu, a przede wszystkim nabożeństwa do Maryi, Matki Bożej (n. 20).

3) Władza, właściwa instytutom zakonnym, powierzona na okres trwania urzędu, na szczeblu generalnym, pośrednim czy lokalnym, powinna być sprawowana zgodnie z normami prawa powszechnego i prawa własnego. Przełożeni jednak nie sprawują władzy w izolacji. Każdemu z nich musi towarzyszyć wsparcie ze strony rady, której członkowie współdziałają z przełożonymi według norm ustalonych przez konstytucje (n. 49–50).

W Jubileuszowym Roku Odkupienia 1983–1984 została wydana adhortacja apostolska Jana Pawła II o konsekracji zakonnej w świetle tajemnicy odkupienia *Redemptionis donum* (25 III 1984). Dokument ten jest refleksją duchowo-teologiczną o związku pomiędzy życiem konsekrowanym a tajemnicą odkupienia. Za punkt wyjścia *Redemptionis donum* posłużyła papieżowi perykopa o bogatym młodzieńcu (Mt 19, 16–22). Adhortacja nie porusza bieżących problemów życia konsekrowanego, lecz skupia się na istotnych aspektach teologicznych. Życie konsekrowane przedstawione jest jako przymierze miłości oblubieńczej z Ojcem, w Chrystusie – Odkupicielu świata i Oblubieńcu dusz przez moc Ducha Świętego. Zakonnicy i zakonnice biorą udział w realizacji nowego stworzenia, zajmując szczególne miejsce w apostołstwie Kościoła. Adhortacja *Redemptionis donum* wraz z nowym Kodeksem prawa kanonicznego oraz Instrukcją *The renewal of religious life* w sposób zasadniczy podkreśla w teologii życia zakonnego rzeczywistość konsekracji, rozumianej jako inicjatywa Boga, który wybiera i powołuje, oraz jako wolna decyzja osoby, która się Jemu całkowicie oddaje i poświęca³⁴. W myśl *Redemptionis donum* przez profesję zakonną składający zobowiązuje się przez śluby do spełniania rad ewangelicznych: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa, zgodnie z własnym prawem rodziny zakonnej, określonym konstytucjami (n. 7).

³⁴ Tamże, s. 317.

Nieomal w przeddzień IX Zwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów, poświęconego życiu konsekrowanemu, Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego opracowała – przy decydującym wkładzie zakonników i zakonnic – ważny i doniosły dokument na temat życia wspólnotowego: instrukcję Życie braterskie we wspólnocie *Congregavit nos in unum Christi amor* (2 II 1994)³⁵. Instrukcja została zredagowana na podstawie szerokiej konsultacji, przeprowadzonej z instytutami zakonnymi na całym świecie. Dokument ten mówi o wspólnocie jako darze Ducha Świętego i jako rzeczywistości budowanej wysiłkiem ludzi. Wśród wielu innych elementów życia wspólnotowego zwraca szczególną uwagę na aspekt ascetyczny. Podkreśla też jego wymiar wertykalny i horyzontalny, przedstawia kryteria rozeznania duchowego autentycznej odnowy, zwraca uwagę na świadectwo życia jako warunek nowej ewangelizacji. Podejmuje też problemy apostołskie związane z posłannictwem wspólnoty w Kościele lokalnym, w środowisku ludzi ubogich i na terenach misyjnych³⁶. Instrukcja wskazuje, że można rozróżnić w życiu wspólnotowym dwa elementy zjednoczenia i jedności między członkami:

- 1) pierwszy, bardziej duchowy, to „braterstwo” lub „komunia braterska”. Ten aspekt podkreśla „komunię życia” i relacje międzyludzkie;
- 2) drugi, bardziej zewnętrzny, to „życie we wspólnocie” lub „życie wspólnotowe”, które polega „na mieszkaniu we własnym domu zakonnym prawnie ustanowionym” i na „prowadzeniu życia wspólnego” poprzez wierne przestrzeganie jego przepisów, uczestnictwo i współpracę we wspólnych dziełach i posługach.

Wszystko to realizowane jest w różnych wspólnotach zgodnie z własnym sposobem życia oraz według misji i prawa własnego danego instytutu. Stąd wynika ważność własnego prawa, które ma określić więź między życiem wspólnotowym a dziedzictwem każdego instytutu oraz wskazać środki służące jego realizacji (n. 3). Tak jak do modlitwy osobistej poszczególnych członków wspólnoty, tak i do wspólnotowej odnosi się wezwanie Chrystusa, by „modlić się zawsze i nie ustawać” (por. Łk 18, 1; 1Tes 5, 17). Wspólnota zakonna żyje bowiem nieustannie przed obliczem swojego Pana, którego obecności musi być stale świadoma. Niemniej modlitwa wspólnotowa ma swój własny rytm (codzienny,

³⁵ Tekst polski: OsRomPol, (1994), nr 5, s. 35–62.

³⁶ *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła...*, dz. cyt., s. 499.

tygodniowy, miesięczny, roczny), określony przez prawo własne każdego instytutu (n. 17).

Każda wspólnota ma do wypełnienia określoną misję. Przełożeni służą zatem wspólnotcie, która musi wypełnić swe szczególne posłannictwo, wyznaczone i określone przez instytut. Skoro istnieją różne posłannictwa, są też różnego typu wspólnoty i różne style sprawowania władzy. Stąd w życiu zakonnym przewidywane są odmienne koncepcje i sposoby sprawowania władzy, określone przez odpowiednie prawo własne (n. 49). Konieczne jest, aby prawo instytutu w sposób dokładny ustaliło kompetencje wspólnoty, różnych rad, odpowiedzialnych za poszczególne sektory oraz przełożonego. Niejasność w tej dziedzinie jest źródłem zamieszania i konfliktów (n. 51).

Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego na zgromadzeniu ogólnym, które odbyło się w dniach 28–30 września 2005 r., skupiła swą uwagę na kwestii sprawowania władzy i na posłuszeństwie w życiu konsekrowanym. Uznano, że temat ten domaga się pogłębionej refleksji, zwłaszcza z racji przemian, jakie w ostatnich latach dokonały się w instytutach i wspólnotach, jak również w świetle wskazówek zawartych w najnowszych dokumentach magisterium Kościoła o odnowie życia konsekrowanego. Wynikiem wspomnianego zgromadzenia jest instrukcja: *Posługa władzy i posłuszeństwo „Faciem tuam, Domine, requiram”* (11 V 2008)³⁷. Instrukcja została skierowana do członków instytutów życia konsekrowanego, którzy prowadzą życie braterskie we wspólnotcie. Tym niemniej również inne osoby konsekrowane, w zależności od ich stylu życia, mogą czerpać z niej pożyteczne wskazania (n. 3).

STRESZCZENIE

Sobór Watykański II w Dekrecie o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis* zwrócił uwagę na potrzebę odnowy życia zakonnego. Sobór wydał tylko ogólne zasady przystosowanej do współczesności odnowy życia i dyscypliny zakonów, z zachowaniem ich własnego charakteru. Szczegółowe normy dotyczące reformy życia zakonnego były wydawane stopniowo przez Kongregację ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Kongregacja w wydawanych dokumentach wskazywała na potrzebę reformy prawa

³⁷ Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Posługa władzy i posłuszeństwo „Faciem tuam, Domine, requiram”*. Instrukcja, Kraków 2008.

własnego instytutów. Nowy Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II zawiera liczne normy dotyczące życia zakonnego, wielokrotnie odnoszące się do prawa własnego instytutów. Kodeks prawa kanonicznego nie uregulował jednak wszystkich dziedzin życia zakonnego, gdyż wkrótce po jego wejściu w życie zostały wydane nowe dokumenty magisterium Kościoła dotyczące prawa zakonnego, w których prawodawca kościelny zachęca do dalszej reformy prawa własnego instytutów.

Słowa kluczowe: Sobór Watykański II, dokumenty posoborowe, Kodeks prawa kanonicznego, odnowa życia zakonnego, prawo zakonne.

SUMMARY

The Second Vatican Council in the Decree on adapted to the contemporary renewal of religious life *Perfectae caritatis* drew attention to the need for renewal of religious life. The Council gave only general principles adapted to the contemporary renewal of life and discipline of religious orders, while retaining their own character. Specific standards relating to the reform of religious life were gradually issued by the Congregation for Institutes of Consecrated Life and Societies of Apostolic Life. Congregation issued the documents pointed to the need for law reform its institutions. The new Code of Canon Law promulgated by Pope John Paul II contains numerous rules on religious life repeatedly referring to the law of their own institutes. Canon law is not regulated, but all areas of religious life since shortly after its entry into force have been issued new documents magisterium of the Church on the religious right, in which church legislator urged to further reform its law institutes.

Key words: Second Vatican Council, post-conciliar documents, Code of Canon Law, renewal of religious life, religious right.

BIBLIOGRAFIA

- Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002.
- Franciszek, pap., List apostolski do wszystkich osób konsekrowanych z okazji Roku Życia Konsekrowanego *Świadkowie radości* (21 XI 2014), b. m. i r. w.
- Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, Kongregacja Biskupów, Wytyczne dla wzajemnych stosunków między biskupami i zakonnikami w Kościele *Mutuae relationes* (14 V 1978), w: Jan Paweł II, *O życiu zakonnym. Przemówienia. Listy apostolskie. Instrukcje*, Poznań – Warszawa 1984, s. 333–373.

Kałowski J., *Życie braterskie we wspólnocie*, Warszawa 1999.

Kodeks prawa kanonicznego, Poznań 1984.

Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego, t. II/2, Księga II. *Lud Boży*, red. nauk. J. Krukowski, Poznań 2006.

Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Posługa władzy i posłuszeństwo „Faciem tuam, Domine, requiram”*. *Instrukcja*, Kraków 2008.

Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*, Poznań – Warszawa 1974.

Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła od Vaticanum II do „Ripartire da Cisto”, oprac. B. Hylla, wyd. 2, Kraków 2003.